

UDC: 343.988
343.01:343.988

ПОИМНО ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ЖРТВИТЕ И ОДНОСОТ НА МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО КОН ЖРТВИТЕ

Миро Катиќ, доцент

доцент на Правен факултет, Универзитет ПИМ Бања Лука
Дирекција за борба против тероризам и екстремизам, Министерство за
внатрешни работи,
Југ Богдана 108, 78 000 Бања Лука, Република Српска
E-mail: mirokatic.rs@gmail.com

Апстракт

Жртвата е надвор од интересот на теоријата на кривичното право. Испитувањето на причините треба да започне со функционална анализа на целите на казненото право. Напомена дека виктимологијата е зачната како криминолошка категорија, што во една смисла води до заклучок дека позицијата на жртвата треба да се мери со целите на кривичното право во смисла на специјална и генерална превенција, се стеснува до елиминација на интересот на класичната кривичноправна теорија за жртвата. Авторот во овој научен труд разговара за поимот жртва, како од криминалистички така и од кривичноправен аспект, но и од јазичен аспект. Акцентот е ставен на видовите жртва, како и на поимот жртва во домашното и компаративното право, со посебен осврт кон меѓународното право.

Клучни зборови: *жртва, закон, поддршка, конвенција, рехабилитација*

CONCEPTUAL DEFINITION OF VICTIM AND THE RELATIONSHIP OF INTERNATIONAL LAW TO VICTIMS

Miro Katić, Ph.D

Faculty of Law, University PIM Banja Luka
Headquarters for fight against terrorism and extremism
Ministry of Internal Affairs of Republic of Srpska, Banja Luka
Jug Bogdana 108, 78 000 Banja Luka
E-mail: mirokatic.rs@gmail.com

Abstract

The victim is not interested in the theory of criminal law. The examination of the reasons should begin with a functional analysis of the aims of criminal law. The remark that victimology was conceived as a criminological category, which in one sense leads to the conclusion that the position of the victim is necessarily measured by the goals of criminal law in terms of special and general prevention, narrows the interest of classical criminal law theory to the victim. In this scientific paper, the author talks about

the concept of victim, both from the criminal and criminal law aspect, as well as from the linguistic one. Emphasis was also placed on the types of victims, as well as the notion of the same in domestic and comparative law, with special reference to International law.

Keywords: *victim, law, help, support, convention, rehabilitation*

Вовед

Во историска смисла, за виктимологијата почнало да се зборува уште во втората половина на 19. век, но првите поопширни истражувања во оваа област, во современа смисла на зборот, се поврзуваат со познатиот криминолог Ханс Фон Хентиг (*Hans von Hentig*) за време на 40-те и 50-те години од 20. век, кој помеѓу другото утврдил дека многу жртви сметаат дека самиот термин “жртва” има негативно значење и конотација и дека многу други во таа смисла почесто го употребуваат терминот “преживевани”. Токму Фон Хентиг меѓу првите зборувал за траумите кои жртвата ги трпи за време и непосредно после кривичното дело, и дека во таа смисла кон жртвата треба да се однесува со посебен систем на социо-психолошки мерки како би и се помогнало да ги премине своите трауми.

Поимот жртва не е чист теориски поим ни во рамките на виктимологијата. Една од причините со која може да се објасни оваа констатација е поимот „младост“. Оваа причина не ѝ овозможила на оваа научна дисциплина, како криминологијата, да биде ставена во рамките на изучувањето на криминалните дела. Тоа сè уште е прашање на консензус кој во виктимологијата сè уште не е постигнат.

Што се подразбира под поимот „жртва на криминалитетот“? Користењето на овој поим, за да се означи лицето што било цел на насилна кражба или лицето што било цел на беспричинско тепање, најверојатно нема да предизвика отпор. Но, дали и роднините на убиената жртва се жртви на криминалитетот? Дали родителите на малолетниот убиец можат да се сметаат за жртви на криминалитетот? Дали компаниите и организациите што биле мета на криминално однесување, можат да се сметаат за жртви на криминалитетот?

Овие прашања можат да звучат безначајно. Но, јасното идентификување на тоа, кој или што може да се дефинира како жртва на криминалитет, може да биде од големо значење, од повеќе причини. На пример, чест пати се случува поединците да добијат право на надомест на штета, или на медицински, психолошки, социјален третман или на рехабилитација, дури откако ќе бидат окарактеризирани за жртви, т.е. откако ќе припаднат во групата со назив „жртви“. Исто така, значајно е да се направи практично разграничување, бидејќи полето на виктимологијата ги собира практичарите од различни професии, но и истражувачите на различни академски дисциплини коишто имаат различни методолошки и теоретски рамки. Очигледната амбивалентност на значењето на

поимот „жртва“, не траба посебно да се нагласува. Овој текст треба да се сфати како обид да се разјасни опфатноста на поимот „жртва“, на којашто треба да ѝ се пружи кривичноправна заштита (во поширок контекст), но и што, во новиот век, мора и може да се направи, барем за така тесно формулиран поим „жртва“. Жртва во современото, но и во најширокото колоквијално значење, па дури и во некои виктимолошки пристапи и рамки, може да биде секој што е повреден и што страда.

1. Дефинирање на поимот жртва

1.1 Поим

Разликите во сфаќањето на поимот жртви, од гледна точка на опфат на различни жртви постојат уште од почетокот на развојот на виктимологијата и се движеле од најкратката дефиниција, која опфаќа само физички лица - непосредни жртви на криминални однесувања кои се припишани како кривични дејствија, до најшироките дефиниции кои опфаќаат (директни и индиректни) жртви на криминалитет, кршење на човековите права и природни катастрофи.

Жртвата од аспект на историски, етимолошки, митолошки и старословенски, претставува принесување на некакви жртвени дарови на божества, на херои или на предци. Со ова треба да се покаже чест, да се признае власта или да се „побара“ сомилост итн. Кога зборуваме за етимолошкото значење на поимот жртва можеме да истакнеме дека во речникот на српскиот јазик овој поим се дефинира како она што се принесува како дар на некое божество во знак на благодарност или поради придобивање на милоста на тоа божество.¹ Значи со жртва се именува и самиот жртвен дар, а жртвувањето се состои во нејзино уништување (палење, конзумирање) со што се преминува од вулгарно во свето значење.

Затоа во јазична смисла, под поимот жртва некогаш се подразбирало живо суштество кое се жртвува на божеството или во некој религиозен обред, при што не се исклучувало потребното чувство на болка и страдање на убиеното суштество. Во современиот јазик поимот жртва има повеќе значења. Терминот жртва се користи за означување на личности кои се повредени, убиени или оштетени како последица на криминалитетот, војната, природните катастрофи и болести, во врска со култни жртвувања, како и во смисла „на доброволно

¹ Vujanić, M. i grupa autora: *Rečnik srpskog jezika*, Matica Srpska, Novi Sad, 2007, str. 375. Na primer, pod odrednicom *žrtva* u Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika iz 1967. godine pod broj 1. navodi se značenje koje se odnosi na „ono što se prinosi kao dar nekom božanstvu u znak zahvalnosti ili u cilju pridobijanja milosti toga božanstva” i „čin žrtvovanja, prinošenja žrtve”. Kao primer za ovo drugo navodi se sledeće: „Dok deva moli: Babo, babo... Bes vojvoda ne osvrće se. Kad molitvu pred žrtvu svrše ko jagnje dignu je na oltar”. Nikolić-Ristanović, V.: *Različita shvatanja pojma žrtve i njihove konsekvence na odnos društva prema viktimizaciji*, „Temida“, god. 15, br. 1, (2012), str. 23.

одрекување, несебично давање и самопожртвување“, односно „правење на дело од корист или неправедно страдање“².

Денес за жртва се смета некое лице што страда, или се зема некој чин на одрекување во хуманитарни цели. Се зборува за жртви од војна, жртви од катастрофа, жртви од прилики, жртви на предрасуди... итн. Се мешаат правни, психолошки, медицински, но и други поими на жртви. Кога зборуваме за поимот жртва на криминалитетот, за жал не постои една општоприфатена дефиниција кого или што опфаќа наведениот поим. Најосновната дефиниција за поимот жртва на криминалитетот се ограничува само на физички лица кои директно се погодени со криминална активност. Оваа строго правна дефиниција ги исклучува како индиректни жртви, на пример, мажот чијашто сопруга е силувана, или детето што живее во насилничко опкружување, компании или други правни лица што се изложени на кривични дела. Другата пак дефиниција е ограничена на жртви на *традиционални* кривични дејствија – пред сè на кражби и насилство. Оваа дефиниција, исто така, исклучува одредени групи на жртви, како што се на пр. жртви на економски криминал или кривични дела против животната средина. Постои и една далеку поопшта дефиниција, која под поимот жртва вклучува и жртви на лоши временски услови, еколошки катастрофи, сообраќајни незгоди и сл.³ Покрај индивидуални, познаваме и колективни жртви, како што се социјални групи, етнички, расни, национални малцинства и многу др. слични групи. Злосторства и прекршоци против јавниот ред имаат апстрактни жртви, на пример, возење во пијана состојба, егзибиционизам, поседување на украдени работи и сл. Се зборува за криминал без жртви (*victimless crime*), па се спомнува како пример абортусот, хомосексуалноста и користењето дрога. Меѓутоа, кај секој прекршок практично постои некој кој е повреден, оштетен или загрозен. Спротивно на ова е дали постои согласност на оштетениот, се чувствува ли жртвата оштетена, го пријавува ли делото или не. Жртвата секогаш е некој, некоја личност, организација, морален или јавен поредок, кој на некој начин е загрозен, оштетен или уништен.⁴ Ограничувањето на поимот жртва во рамките на некоја правна реакција на криминал е, на прв поглед, стеснување на интересите.⁵ Кога читаме или разговараме за жртвите, дали одвојуваме доволно време за да сфатиме што навистина точно значи зборот жртва, дали правилно се пренесува и која порака ја носи? Поимот „жртва“ во еднина или множина има различни функции во зависност од тоа кој

² Nikolić-Ristanović, V.: *Različita shvatanja pojma žrtve i njihove konsekvence na odnos društva prema viktimizaciji*, „Temida“, god. 15, br. 1, (2012), str. 23

³ Lindgren, M.; Nikolić-Ristanović, V.: *Žrtve kriminaliteta – međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*, Organizacija za Evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Misija u Srbiji, Odjeljenje za sprovođenje zakona, Beograd, 2011, str. 19.

⁴ Šeparović, Z. *op. cit.* str. 20.

⁵ Više o pojmu žrtve videti u: Ramljak, A. A.; Simović N. M.: *Viktimologija*, Banja Luka, 2006

го користи, каде и со кои намери, но не треба овој поим да се сфати лесно. Во именска смисла⁶, како што наведува професорката *Валери М. Меридит*, поимот жртва може да се идентификува како лице кое било директна или индиректна жртва на некое повредување предизвикано со намера или не сакајќи. Жртвата, обично е сфатена како некој кој е погоден, повреден, убиен, како резултат на криминал или несреќа, но и некој кој е изигран или изманипулиран. Некои докази се поврзани со поимот, па така „страдањето“ (физичко или психолошко), ранливоста (кога некои индивидуални способности се ослабени или личноста живее во страв од повреда), „слабост“ и „пасивност“ (како спротивности на активни елементи на личноста која предизвикува повреда, „apatiја“, „срамежливост“, „беспомошност“. Сите овие атрибути би требало да имаат од една страна, постоење на медицински, психолошки, материјални и финансиски потреби, а од друга страна преживевани повреди.

Поимот жртва може да се идентификува и како именка со статус на идентитет. Кога се користи на овој начин, поимот е поврзан со апстрактни димензии, чувства, самодоверба, достоинство, или во спротивност на ова - демотивација, депресија, повреда и губење на самодовербата. Конечно, може и да вклучува и интереси, желба за препознавање во друштво, желба за правда, влијание на мислењето на јавноста... итн.⁷ На јавно сфаќање на жртвите, посебно влијание имаат медиумите, кои истовремено се и пренесувачи на политички пораки. Медиумската слика често не одговара на вистинската распространетост на жртвите во различните облици на страдањето. Така на пример, медиумите во трката за сензационализам, но и служејќи на интересите на некои моќници, често го конструираат поимот жртва во чиј фокус се жртви на криминални дејствија кои на општеството во целина му нанесуваат помалку штета од многу други кои се занимаваат со медиуми. Од сето ова може да се изнесат поимите на примарна и секундарна жртва. *Примарна (или директна)* жртва е онаа која директно ја искусила виктимизацијата, односно (била предмет, пасивен предмет на кривично дело), додека *секундарна жртва (или индиректна)*⁸ е лице од поблиската околина на примарната жртва (членови на

⁶ . Meridith, M. V.: *Victim identity and respect for human dignity: a terminological analysis*, International Review of the Red Cross, War victims, ed. Pfanner T., Volume 91, Number 874, Geneva, Switzerland, June, 2009, p.p. 260-263

⁷ Primera radi, девојка ozbiljno povredena ručnom granatom u Kambodži postala je borac za “prava žrtve”, borac protiv mina, forsirajući poštovanje pravde kroz njeno prisustvo i slogane ispred UN-a u Ženevi.

Kao drugi primer, nastavnik iz sela Darfu koji je izgubio nekoliko članova svoje porodice u konfliktu u Kambodži sada dolazi na posao svaki dan u jednu od Međunarodnih organizacija, drži odstojanje i ne dopušta kolegama da vide kroz kakvu je patnju prošao, umesto „žrtve konflikta“ stavlja se u poziciju „aktivnog kolege“

⁸ O pojmu indirektnе žrtve više videti u: Novaković, M.: *Pojam indirektnе žrtve u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava*, Institut za uporedno pravo, Beograd, „Strani pravni život“, 1/2011,

фамилија) кои исто така се погодени од делата (на пр. финансиски), односно од страдањето кое го искусила примарната жртва. Заеднички, примарната и секундарната жртва можеме да ги наречеме и сожртви или (*co-victims*). Во врска со горенаведеното, се чини интересно е да се наведат и релевантни одредби од хрватското законодавство кои го разликуваат поимот жртва од поимот оштетена страна, но прават и разлика помеѓу *директна и индиректна жртва*.⁹ Повеќе за горенаведеното ќе зборуваме во продолжение на работата, каде што во детали ќе се занимаваме со типологија на жртвите.

1.1.1 Типови на жртви

Жртвата е секогаш некој, некоја личност или организација, морален или јавен ред, што е со некој чин или пропуст загрозен, оштетен или уништен. Во кривичното право, едно лице се смета за жртва чиешто лично или сопствено право е кривично повредено или загрозено.

Жртвите генерално ги делиме на:¹⁰

1. Жртви на криминал.
2. Жртви на злоупотреба на службена должност.

Кога зборуваме за типови на жртви можеме да кажеме дека многу автори изнеле свои типови на жртви на криминал. Во согласност со многу различни типови на жртви кои се среќаваат во литературата, можеби по примерот на професорот Звонимир Шепаровиќ, најприфатлива е следната типологија:

(1) спремна жртва или доброволна жртва - оној кој бара против него да се изврши кривично дело како на пр. усмртување по негово барање;

(2) непозната жртва, жртва која не го пријавува кривичното дело – оние кои креираат мрачни бројки на криминал;¹¹

(3) невнимателна или невидена жртва - оние кои се несовесни за сопствената безбедност, со оставање на незаштитен имот или изложени на можни кривични дела;

(4) симулирачка жртва - лажна жртва, подносител на лажни пријави, поради сопствен интерес;

(5) жртва во обид на кривично дело - оној што не ја претрпел планираната штета, каде што делото останува во обид.

str. 261-271

⁹ Jovanović, S.; Galonja, A.: *Zaštita žrtava trgovine ljudima u krivičnom i prekršajnom postupku*, Beograd, 2011, str. 80.

¹⁰ Dedović-Adžajlić, A.: *Skripta za nastavu na AAB univerzitetu u Prištini, Kosovo, iz Restorativnog pravosuđa*, Sarajevo, 2007, str. 28.

¹¹ Rezultati Međunarodne ankete o viktimizaciji koja je 1996. godine sprovedena u Beogradu pokazali da su žrtve policiji prijavile viktimizaciju u 33,3% slučajeva, pri čemu su najčešće prijavljivani krađa automobila (93,4%), provalna krađa (71,4%) i krađa predmeta iz automobila (42,6%), dok su seksualni delikti prijavljivani u malom broju slučajeva (5,8% ispitanica). Čopić, S.: *Žrtve kriminaliteta u sistemu državne (krivičnopravne) reakcije*, „Temida“, god. 6, br. 1, (2003), str. 20.

Важно е да се наспомене и поделбата на жртвите на колективни и индивидуални жртви. Сите брутални конфликти носат голема штета на поединци, но повеќето од тие конфликти, посебно оние кои имаат карактеристика на геноцид и војна, исто така, можат да предизвикаат колективни жртви. Оттука и колективните жртви се случуваат кога има насилни дејства насочени кон одредени популации, на пр. етничка, идеолошка или верска група. Во тие ситуации поединците се на мета поради поврзаност со одредена групација.¹² Секој реагира различно на криминалот, а реакциите варираат во зависност од видот на криминалот и околностите на жртвата за време на случувањата. Додека некои луѓе продолжуваат со својот живот понатаму, последиците кај другите можат да траат со недели, месеци или години додека почнат да зборуваат дека криминалот имал одредени ефекти врз нив.¹³

Истиот автор зборува и за директни и за индиректни жртви. Директни жртви се оние кои претрпеле директни ефекти на насилство, кои се убиени, или физички и психички се малтретирани, затворени, дискриминирани... итн. Индиректни жртви се оние кои се директно поврзани со жртвите на некој начин и трпат последици поради нив.¹⁴ Испитувањата покажале дека и децата на жртвите, па дури и нивните внуци носат последици за тоа што се случило, и можат да се чувствуваат и да се однесуваат како жртви, покажувајќи длабока болка и огорченост.

Спрема некои испитувања, жртвите можат да се поделат во четири категории:

1. жртви на криминал,
2. жртви на несреќа,
3. жртви на природни катастрофи,
4. апстрактни жртви.¹⁵

Ханс фон Хентиг ги дели жртвите, односно прави типологија на жртвите на следниов начин:

- момчиња,
- жени,
- старци,

¹² Bloomfield, D.; Barnes, T.; Huyse, L.: *Reconciliation After Violent Conflict*, u: V помошь svidetelo, "Kart-Blanš Proektn i Rešenil", Moskva, 2008, str. 63.

¹³ Spackman, Ph. (eds) : *Helping People Cope with Crime*, Victim Support Handbook, Abingdon, 2005, str. 4.

¹⁴ *Ibidem*. Bloomfield, D.; Barnes, T.; Huyse, L.

¹⁵ U drugoj polovini HH veka, Edvin Šur (*Edwin Schur*) je skrenuo pažnju na postojanje niza krivičnih dela bez žrtve u tradicionalnom smislu (*crimes without victims*), kod kojih postoje dobra ili interesi koji se vređaju ili ugrožavaju, ali ih je teško identifikovati. Betričević, A.: *Ekološka krivična dela - zločini bez žrtve?*, Temida, god. 15, br. 1, 2013, str. 121.

- ментално болни и оштетени,
- имигранти,
- малцинства,
- глупави и нормални,
- депресивни,
- ненаситни,
- осамени,
- ментално многу скршени лица.

Бенџамин Манделсон направил типологија на жртвите спрема степенот на вина и нив ги дели на:

- целосно невина жртва е „идеална жртва“,
- жртва што не е многу виновна и жртва на бессознание,
- жртвата е исто така виновна како и сторителот,
- жртва што е повеќе виновна од сторителот,
- ексклузивна вина на жртвата.

Езас Фатах (*Ezzas Fattah*) ја дава следната типологија на жртвите:

- жртва која не учествувала во криминалното дело,
- латентна и предиспонирачка жртва,
- жртва која предизвикува,
- жртва која учествува во криминалот,
- погрешна жртва.

Овде може да се спомне и категоризацијата на жртвите спрема заклучоци на Комитетот за спречување на криминал и третманот на извршителот. Споменатиот Комитет жртвите ги дели на:¹⁶

- жртви на конвенционален криминал,
- жртви на кривични дела и насилство врз луѓе,
- жртви на злоупотреба на службена должност,
- жртви на организиран криминал,
- жртви на дискриминација,
- жртви на експлоатација.

Жртвите на воени злосторства можат да бидат во зависност од тоа за кое злосторство се зборува, цивилно население, ранети, болни, медицински персонал и воени заробеници.¹⁷

2. Поимот жртва во домашното и компаративното право - правна дефиниција на поимот жртва

Како што веќе е зборувано, поимот жртва има повеќе значења и е комплексен во рамките на кој најчесто се зборува за жртвите на криминалот, воени жртви,

¹⁶ Dedović-Adžajlić, A.: *Skripta za nastavu na AAB univerzitetu u Prištini, Kosovo, iz Restorativnog pravosuđa*, Sarajevo, 2007, str. 30.

¹⁷ Nikolić-Ristanović, V.: *Uticao žrtve na pojavu kriminaliteta*, Beograd, 1984, str. 20.

лоши навики, сообраќајни несреќи и други случувања. Жртвата е личност која страда од некое зло или некои сили и таа може да биде животно загрошена, телесно, морално или имотно оштетена. Таа во сето ова е пасивен предмет.¹⁸

Правното одредување на поимот жртва првенствено се поврзува со одредени одредби содржани во националните закони и нивната примена во пракса. Јавното законодавство под жртва подразбира физички и правни лица, индиректно и директно оштетени кои се однесуваат како кривични дела. Во однос на директно оштетениот, индиректно оштетените имаат ограничени права кои произлегуваат од правата на директните жртви и тоа само како правни наследници доколку директните жртви не се живи. Сепак и покрај законското признавање кое под одредени услови можат индиректно да го добијат, индиректно оштетените лица не се социјално признати како жртви кои имаат негативни последици на добивање помош и заштита и односот на институциите и медиумите спрема нив.¹⁹ Покрај општата дефиниција на поимот жртва, односно оштетената страна, постојат и поконкретни дефиниции што се содржани во инкриминациите на одделни кривични дела и кои обично се препознатливи во смисла на создавање на основа за остварување на одредени права, како заштита, услужни услуги на жртви итн. Сепак, овие определби се селективни и поврзани за проценка на владејачката елита, односно оние кои имаат моќ, за тоа кому ќе му се даде правен статус на жртва и по кои критериуми.²⁰ Ако се почитуваат кривичните закони во целина, кругот на лицата на кои тие го признаваат статусот на жртва е доста голем и далеку ги надминува жртвите на конвенционален криминалитет. Современите кривични закони ја криминализираат целата низа на криминални дела, вклучувајќи и жртви на криминалот на белите јаки, жртви на родово насилство, на геноцид, на злосторства против човештвото, на воени злосторства, на тероризам и организиран криминал. Сепак, со оглед на големите разлики во откривањето и кривичното гонење на различни врсти на криминалитет, од перспективна пракса се добива тесна слика за жртвите кои добиваат правна помош. Имено, статусот на жртвата е правно признаен во пракса пред сè на жртвите од

¹⁸ Šeparović, Z.: *Viktimologija, studije o žrtvama*, Tiskara, Zagreb, 1985, str. 40. U kriminologiji i kriminalistici se govori o žrtvi krivičnog dela, a u materijalnom krivičnom pravu o pasivnom subjektu. Pavišić, B.: *Komentar zakona o kaznenom postupku. 5. izdanje*, Rijeka 2005, str. 71. u: Duatbegović, A.; Pivić, N.: *Položaj oštećenog u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine*, Anali pravnog fakulteta univerziteta u Zenici, Zenica, 2011, str. 8.

¹⁹ Nikolić-Ristanović, V.: *Različita shvatanja pojma žrtve i njihove konsekvence na odnos društva prema viktimizaciji*, „Temida“, god. 15, br. 1, (2012), str. 26.

²⁰ Tako, na primer, žrtve nasilja u porodici su tek odnedavno dobile zakonsko priznanje. Iako je ovaj oblik nasilja oduvek bio široko rasprostranjen i mogao da bude gonjen i na osnovu inkriminacija drugih nasilnih krivičnih dela, njegove žrtve su postale zakonski priznate i vidljive tek nakon što je poslednjih decenija (kod nas 2002. godine) nasilje u porodici postalo krivično delo.

конвенционален криминал кој најмногу се открива и кој најчесто подлегнува на санкции. (имотен и традиционален криминал). Огромен број жртви бараат формално признание на статусот жртва преку решавање на кривичното право, вклучувајќи ги и жртвите од оние кривични дела кои се пријавуваат и често остануваат надвор од правниот систем и никогаш не добиваат статус. Згора на тоа уште поголем број жртви од различни причини тој статус не го ни бараат, односно не пријавуваат кривично дело и не сакаат да учествуваат во кривични постапки. Во југословенското кривично право и законодавство наместо поимот „жртва“ се користел поимот „пасивен предмет на казнено дело“²¹, (во казнено-правна смисла) односно „оштетен“ (во кривична постапка).²² Согласно на тогашниот Закон за кривична постапка по член 221, оштетениот го дефинирале како лице чие лично или имотно право е повредено или загрозоено. Тоа е до тој степен што терминот „оштетен“ е поширок од терминот „пасивен предмет на кривично дело“, односно „жртва“ бидејќи во одредени случаи во кривичната постапка може да се појави во својство на оштетениот и лице кое не било пасивен субјект во криминалното дело, односно жртва, затоа што под одредени околности во кривичната постапка во својство на оштетениот, може да се појави и лице кое не било пасивен субјект.²³ Оштетениот е физичко или правно лице, чие имотно или лично право му е повредено или загрозоено со сторено кривично дело. Меѓутоа, во некои ситуации пасивниот субјект на кривичното дело, не е и не може да биде оштетен во процедурална смисла, затоа што заради сторено кривично дело, го изгубил правниот субјективитет како што е тоа случај со убиство, тешки телесни повреди со смрт и други кривични дела со смртна последица. Тогаш како оштетени во казнената постапка се појавуваат најблиските роднини и одредени лица кои се блиски на пасивниот субјект во казненото дело.²⁴

Во овој дел ќе зборуваме за поимот „жртва“ во законите на земјите створени по распадат на бивша Југославија, почнувајќи со Босна и Херцеговина. Сосема е јасно дека Босна и Херцеговина е една сложена држава, па со самото тоа има многу сложен државен апарат и судски систем. Во прилог иде и фактот дека

²¹ „Po Hentingu žrtva zločina nije pasivni subjekat, nego postaje aktivni subjekt u procesu kriminalizacije...“ Ramljak, A.; Halilović, H.: *Viktimologija*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2004, str. 9.

²² Iako su ova dva pojma „žrtva krivičnog dela“ i „oštećenik“ u pravopolitičkim diskusijama i u opštoj javnosti upotrebljavaju kao sinonimi, u političkom rečniku emocionalna reč žrtva ima prednost pred stručnom oznakom oštećenik. Međutim, izraz žrtva je više materijalnopravne i kriminološke prirode, dok je izraz oštećeni procesnopravne prirode.

²³ Škulić, M.: *Oštećeni u krivičnom postupku – kako poboljšati njegov položaj*, Temida., br. 3-4, 2000, Beograd, str.5.

²⁴ Škulić, M.; Lukić, D.; Vekarić, B.; Peković, S.; Plazinić, M.; Vučković, B.; Jovanović, M.; Matić, M.: *Uloga i mogućnost javnog tužioca u zaštiti žrtava krivičnog dela*, „Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije“, Beograd, 2009, str. 25.

во Босна и Херцеговина во употреба се четири Закони за кривична постапка и четири Кривични права (закони на Босна и Херцеговина кои важат на цела територија на БиХ, закони на Република Српска кои важат на територијата на РС, закони на Федерацијата на Босна и Херцеговина кои важат на територијата на ФБиХ и закони на Округот Брчко).

Последната значајна реформа од кривичното право во Босна и Херцеговина, која се случила во 2003 год. за цел имала усогласување на домашното криминално законодавство со меѓународни стандарди за човековите права, како и прифаќање искуство од други земји во борба против современиот облик на криминал. Покрај одредени подобрувања, особено во поглед на истрагата, законодавецот од друга страна во голема мера го занемарил интересот на оштетениот и на тој начин ја маргинализирал положбата во кривичната постапка, иако во последната деценија кривичната постапка на законодавството во многу земји покажала зајакнување на правата на жртвите во рамките на кривичната постапка.²⁵ Тука е јасно дека босанско-херцеговската кривично правна регулатива не го познава поимот жртва, туку жртвата се нарекува „оштетена страна“. Со оваа регулатива се штитат интересите на сите граѓани во Босна и Херцеговина чии човечки права се повредени со извршување на криминални дејства. Значи во смисла на кривична постапка во Босна и Херцеговина²⁶ не се употребува поимот жртва туку поимот оштетен, и во членот 20 се дефинира како лице кое лично или со закон за сопственост во кривичното дело е повредено или загрозено.²⁷ Во казнено правна смисла Кривичниот закон на Босна и Херцеговина²⁸ го употребува поимот „оштетен“ наместо поимот „жртва“. Законот за исчезнати лица на Босна и Херцеговина²⁹ воопшто не го употребува нити дефинира поимот „жртва“, но ни поимот „оштетен“, како што тоа го прават Кривичниот закон и Законот за кривична постапка на БиХ. Поимот „жртва“ во Законот за кривична постапка на ФБиХ³⁰ се спомнува единствено во член 228 кој се однесува на обврската за пријавување на криминално дело.³¹ Споменатиот закон го применува поимот

²⁵ *Istu intenciju pokazali su i međunarodni krivični sudovi, s tim što je Statut i Pravila o dokazima Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju posebnu pažnju posvetio žrtvi ukoliko je ona u krivičnom postupku u svojstvu svedoka, dok Međunarodni krivični sud garantuje žrtvama čitav niz prava.*

²⁶ „Službeni glasnik BiH“, br. 36/03

²⁷ *Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine u čitavom svom tekstu samo jednom upotrebljava reč „žrtva“ i to u članu 213. stav 2. koji se odnosi na obavezu prijavljivanja krivičnog dela.*

²⁸ *Službeni glasnik BiH“, br. 03/03*

²⁹ „Službeni glasnik BiH“, br. 50/04

³⁰ „Službene novine Federacije BiH“, br.35/03,37/03,56/03

³¹ *Isti slučaj kao i kod Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine.*

„оштетен“ и го дефинира како лице кое има лично или имотно право на кривично повреден или загрозен.³² Кривичниот закон на Федерацијата на Босна и Херцеговина го користи поимот „жртва“ само во член 203 кој се однесува на кривично дело „силување“. Сите други членови на законот кои ја третираат наведената категорија го користат поимот „оштетен“ на. Законот за основите на социјалната заштита, заштита на цивилни воени жртви и заштита на семејства со деца Федерацијата на Босна и Херцеговина³³ го третира поимот цивилни и воени жртви, па во членот 54 дава и дефиниција за цивилните жртви од војната, дефинирајќи ги како лица кај кои настапило телесно оштетување од најмалку 60% поради рана, повреда и претрпена повреда предизвикана:

1. од злоупотреба со лишување од слобода за време на воена состојба или непосредна опасност од војна,
2. ...или настаната од војната (бомбардирање, улични борби, експлозија на воен материјал, залутан куршум и сл.),
3. од експлозија на заостанат воен материјал после војната,
4. со саботажа и терористички акции со кои се загрозува сигурноста и уставниот поредок на Федерацијата на Босна и Херцеговина.

Посматрајќи ги до сега анализираниите правни акти во Босна и Херцеговина, можеме да видиме, дека единствено последниот наведен закон го третира и дефинира поимот „жртва“. Кога е во прашање Република Српска, во смисла на кривична постапка, Законот за кривична постапка на Република Српска³⁴ го употребува терминот „оштетен“ за кој во член 20 кажува - лицето на кое личното или имотното право со кривичното дело му се повредени или загрозени. Поимот „жртва“ во Кривичното право на Република Српска³⁵ се спомнува само на едно место и тоа во член 201 кој се однесува на кривично дело „инцест“ и никаде на др. место. Кривичното право на Република Српска како и Законот за кривична постапка го користи терминот „оштетен“. Единствен закон во Република Српска кој го дефинира поимот „жртва“ е Законот за заштита на граѓански жртви од војната³⁶, кој под граѓанска воена жртва го смета лицето кај кое настапило оштетување на организмот со злоставување, силување, односно лишување од слобода (затвор, концентрационен логор, стажирање, принудна

³² čl. 21. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, („Službene novine Federacije BiH“, br.35/03,37/03,56/03)

³³ „Službene novine Federacije BiH“, broj: 36/99

³⁴ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 100/09

³⁵ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 49/03

³⁶ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 02/4.3-409/10

работа) или во бегство од непријателот се здобило со рани, повреди и кај кое настапило оштетување на организмот од најмалку 60%. Како и лице кое под наведените околности е убиено, загинато, умрено или исчезнато, лицето кое се здобило со оштетување од најмалку 60% поради ранување или се здобило со повреди кои се појавиле во врска со воени операции како што се бомбардирање, улични борби, залутан куршум, минофрлачки и топовски гранати и сл. лице кое се здобило со оштетување од најмалку 60% поради ранување или повреди појавени од застанати воени материјали или како последица на непријателски саботажии. Можеме да видиме дека во дефинирањето на поимот граѓански воени жртви нема големи разлики во дефиницијата што ја дава Законот за заштита на граѓанските воени жртви на Република Српска и Законот за основите на социјалната заштита, заштитата на граѓанските воени жртви и заштитата на семејствата со деца на Федерацијата на Босна и Херцеговина.

Во кривичната постапка во Република Србија, жртвата учествува како оштетена, додека под посебни услови може да се појави и како тужител. Жртвата е една од најважните учесници во кривичната постапка, а често и единствена, така што нејзиното сведочење преставува важен дел од докажувањето.³⁷ Положбата на жртвата во процесот ги содржи сите права и обврски кои се регулирани со Законот за кривична постапка на Република Србија³⁸, со кој се одредуваат и процесните мерки на заштита на жртвата како сведок. Затоа во кривичната постапка во употреба е термин на оштетен кој во Законот за кривична постапка на Република Србија во член 2 е дефиниран како лице чие лично и имотно право е повредено или загрозено. Кривичниот законик на Република Србија³⁹ поимот „жртва“ го користи единствено во членот 388 кој се однесува на кривично дело трговија со луѓе, а во останатиот дел на овој закон се користи терминот „оштетен“.

Ние мислиме дека решението кое е применето во Законот за кривична постапка на Република Хрватска⁴⁰ е најдобро во однос на решавање во дефинирањето на овие поими во законите на околните земји. Имено Кодексот за кривична постапка на Република Хрватска прави јасна разлика помеѓу поимите „жртва“ и „оштетен“, што не е случај во законите кои претходно ги анализираваме преку спроведените истражувања. Споменатиот закон во член 202, став 3, точка 10 ја дефинира жртвата како лице кое поради сторено кривично дело трпи

³⁷ Dragičević-Dičić, R.: *Pomoć i zaštita žrtava u krivičnom postupku*, Pravo žrtava i EU: Izazovi pružanja pomoći žrtvama, Viktimološko društvo Srbije i „Prometej“, Beograd, 2010, str. 15.

³⁸ „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 i 45/2013

³⁹ „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/201

⁴⁰ „Narodne novine Republike Hrvatske“ br. 152/08 i 76/09

физички и психички последици, имотна штета или значително нарушување на основните права и слободи, додека во точка 11 се дефинира и „оштетениот“ и други лица (освен жртвата) чии што лични или имотни права се повредени или загрозени од кривични дела, а земаат својство на оштетени во кривичната постапка.

Законот за кривична постапка на Црна Гора ги користи двата термина со тоа што во член 22, став 5 го дефинира оштетениот како лице на кое личното и имотното право во кривичното дело му се повредени или загрозени што е идентично со законите на БиХ, Федерацијата на БиХ, Република Српска и Србија. Затоа во кривичната постапка на Црна Гора во употреба е терминот „оштетени“.

Во Словенија новиот Закон за кривична постапка стапил на сила во 1995 год. и донесени се неколку нови институти на учеснички модели, во кои е посебно нагласен институтот на медијација донесен во словенечката кривична постапка во 1998 год.⁴¹ Во кривичната постапка жртвата настапува како оштетена.

Можеме да заклучиме дека е сосема јасно зошто во смисла на кривична постапка во повеќето закони кои ги спомнавме се употребува терминот оштетени. Тоа е направено поради самата ширина на поимот, бидејќи поимот оштетен е поширок од поимот жртва. Во таа смисла јасна разлика направиле законодавците кои го креирале Законот за кривично право на Република Хрватска.

3. Поимот жртва во меѓународното право

Кога се во прашање меѓународни акти за правата на жртвите на криминалот, најинклузивно е сфаќањето содржано во Декларацијата на Обединетите нации за основните принципи на правда во врска со жртвите на кривични дела и жртви на злоупотреба на службената должност, која е донесена во 1985 година.⁴² Оваа декларација под поимот жртва подразбира како жртви на криминал така и жртви на кршење на човековите права кои не се пропишани како кривични дела (жртви на злоупотреба на службената должност) и тоа независно од тоа дали извршителот е познат, фатен, обвинет или осуден, без оглед на семејниот однос на жртвата и извршителот, како и кое било својство на жртвата. Под жртви се подразбираат директни и индиректни, индивидуално и колективно повредени или оштетени, како и лица кои се повредени помагајќи им на жртвите или спречувајќи жртвување. Оваа *Magna Charta* за жртвите многу брзо станала универзална, со која може да се оцени напредок во задоволување на потребите

⁴¹ Filipič, K.: *Položaj žrtava krivičnih dela u zakonodavstvu Republike Slovenije*, Temida, br. 1, godina 11, 2008, str. 59

⁴² Katić, M.: *Zaštita žrtava zločina protiv čovečnosti*, Novi Sad, 2015, str. 264.

на жртвите на криминалот и злоупотреба на моќта.⁴³ По нејзината ширина, дефинирањето на Декларацијата за принципите на правдата за жртвите на криминалот и злоупотребата на моќта, е многу слична на дефиницијата на Светското виктимолошко друштво содржана во предлогот на Конвенцијата за правда и поддршка на жртвите на криминал и злоупотреба на моќта, за чие усвојување оваа организација се залага во Обединетите нации. Единствена разлика е во тоа што предлогот на Конвенцијата посебно го нагласува поимот прикриени жртви и жртви на тероризам и трговија со луѓе.⁴⁴ Лицето е жртва како резултати на дела или пропусти кои преставуваат кршење на меѓународните човекови права или меѓународно хуманитарно право, тие лица, индивидуално или колективно, претрпеле штета, вклучувајќи физички и психички повреди, емоционално страдање, економска загуба или оштетување на основни законски права. Жртвата, исто така, може да биде зависна или да е член на семејството на непосредната жртва.⁴⁵ Според Меѓународниот кривичен суд, жртвите се физички лица кои претрпеле штета како резултат на сторено кривично дело од надлежноста на Судот, жртвите можат да вклучуваат организации или институции кои претрпеле директна штета за нивниот имот кој е посветен на религијата, уметноста или науката или на добротворни цели, и нивните историски споменици, болници и други места и објекти за хуманитарна акција.⁴⁶ Дали статутот на Меѓународниот кривичен суд ја направи правдата поефикасна?⁴⁷ На ова прашање, во 2006 година, претседателот на Меѓународниот кривичен суд, Филип Кирш, одговорил дека Статутот донел одредени подобрувања, вклучувајќи еден напредок кој нема врска со ефикасноста, туку со вниманието посветено на жртвите. Во други Меѓународни трибунали жртвите главно биле користени како сведоци, но во Меѓународниот кривичен суд, тие имаат сопствен статус, статус на жртва, а не на сведок.

⁴³ Waller, I.: Justice, even for victims: quick reading for the elites of the un and member states, u: Melup, I.: Victims of Crime and Abuse of Power, Bangkok, 11th UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, April 2005.

⁴⁴ Nikolić-Ristanović, V.: Različita shvatanja pojma žrtve i njihove konsekvence na odnos društva prema viktimizaciji, „Temida“, god. 15, br. 1, (2012), str. 28.

⁴⁵ Deklaracija o pravima na restituciju za žrtve teških kršenja ljudskih prava, 1999. Termin žrtva obuhvata i blisku porodicu i lica koja žrtva direktno izdržava i lica koja su pretrpela štetu pomažući žrtvama koje su se našle u nevolji ili sprečavajući da dođe do žrtava. Žarković, M.: *Osnovni elementi prava žrtve na kompenzaciju*, u: Pravo žrtve na kompenzaciju, Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2011, str. 10.

⁴⁶ Za potrebe Statuta i Pravilnika o postupku i dokazima završni nacrt teksta, usvojila pripremna komisija na svom 23. sastanku, 30. juna 2000. godine (dokument PCNICC/2000/ 1/add.1)

⁴⁷ Pfanner, T. ed. : International Criminal Tribunals, *Interview with Philippe Kirsch, President of the International Criminal Court*, International Review of the Red Cross, Volume 88, Number 861, Geneva, Switzerland, March 2006, p.p. 14

Од друга страна пак, клучни документи за жртвите кои ги донела Европската Унија (Рамковна одлука на ЕУ за положбата на жртвите во кривична постапка, Мапа на патот за правата на жртвите во ЕУ и Директивата на ЕУ за поддршка на жртвите на криминалот) под жртва пред сè се подразбираат жртви во кривична постапка, односно оние кои го пријавиле кривичното дело. На тој начин ЕУ практично го прифаќа правниот поим за жртви, кој во голема мерка се совпаѓа со поимот кој е прифатен во националните законодавства на повеќето земји во Европа, но и надвор од неа. И покрај големата важност што овие документи ја имаат за подобрување на положбата на жртвите во ЕУ, ова резултира во нивно ограничено вклучување во правата на жртвите, посебно со правото на помош и заштита. Имено со оглед на релативно малиот број на жртви кои пријавуваат кривични дела со кои се оштетени, добар дел од жртвите всушност остануваат неопфатени со барањата на овие меѓународни документи кои им се поставени на државите членки на Европската Унија во поглед на почитување на правата на жртвите. Со други зборови, овие меѓународни документи, кои се поврзани со правниот концепт на жртвата, имаат многу ограничено значење за пристап до помош и заштита на огромниот број на жртви кои никогаш не стасуваат до системот на кривична правда.⁴⁸

Слично мислење изрази и Дејвид Мекејн (*David McKenna*), претседател на Европската помош за жртвите, на конференција „Жртви на криминалитетот во Европската Унија: правна агенда по Лисабон“ која е одржана од 9-10 јуни 2011 год. во Триер, Германија. Во таа прилика тој истакнал дека треба да се запре со приказните за жртвите на суд затоа што само мал број на жртви стигнува до судовите.⁴⁹

Судијата Џон Томас (*John Thomas*) во својата презентација критички се справи со ставот на судиите спрема жртвите. Тој посочи дека судиите ја потенцираат нивната независност, а недоволно своите обврски и одговорности. Сепак, правото на независност не подразбира и право на ароганција.⁵⁰

⁴⁸ Različita shvatanja pojma žrtve i njihove konsekvence na odnos društva prema viktimizaciji, „Temida“, god. 15, br. 1, (2012), str. 29.

⁴⁹ Nikolić-Ristanović, V.: *Prokaz konferencije „Žrtve kriminaliteta u Evropskoj uniji: post-Lisabonska pravna agenda*, „Temida“, god. 15, br. 1, (2012), str. 253.

⁵⁰ *Op. cit.* Nikolić-Ristanović, V. Istraživanje koje je sprovedeno u 22 evropske zemlje pokazalo je da samo manjina sudija prihvata trening. Sudije treba da artikulišu svoje odluke u kontekstu prava žrtava (na primer, kada odlažu suđenja i sl.). „Ljudi menjaju ponašanje na osnovu posledica“, rekao je sudija Tomas. „Problem sa sudijama je što oni nikada ne snose posledice svojih odluka. Izvršilac ide u zatvor i to je to“.

Заклучок

Поимот „жртва“ потекнува од англо-американскиот правен систем и е најсличен со поимот „оштетен“ што го среќаваме во европско-континенталниот правен систем. Покрај различните поими, овие два поими имаат и суштинска разлика. Поимот „жртва“, каков што го среќаваме, во преден план ги истакнува личните права, промовирајќи го правилото дека со жртвите во постапката мора да се постапува со сочувство, со почит и со уважување на достоинството на жртвата. Тоа практично значи дека положба на жртвата во процесот е слична како на сведокот кон кој мора да се покаже дополнителен обсир. Подоцна, судската практика во англо-американскиот правен систем, востановила уште некои права. Тука е правото на жртвата да биде известена за постапката, за доказите со кои располага обвинителството, за можноста за откажување од гонење или за условен отпуст на оптужениот, со што положбата на жртвата во процесот би се подобрила. Кога станува збор за право на надомест на штета претрпена од некого при вршење кривично дело, тоа постои и во англо-саксонскиот правен систем, но долго постоела дилема дали тоа право се црпи од процесно-правната положба на жртвата или тоа право има своја независна правна судбина во кривичната постапка.

Во текот на минатите декади, прашањето за жртвите на криминалитетот, предизвикувало сè поголемо внимание и кај истражувачите, но и кај општеството во целина, и тоа како на меѓународен, така и на национален план. Биле спроведени бројни реформи во насока на подобрување на достапноста на помошта и поддршката на жртвите.

Усвојувањето на меѓународните документи во текот на последниве декади, претставува јасен доказ за засилување на механизмите за заштита на основните човекови права. Еден од поважните ефекти од овие документи е ставањето на акцентот врз жртвите на криминалитетот. Меѓутоа, до сега меѓународните документи главно биле ориентирани кон регулирање на правата на жртвите во контекст на кривично-правниот систем, додека повеќето жртви што реално имаат многу потреби, остануваат надвор од овие рамки.

РЕФЕРЕНЦИ

Книги:

1. Dragičević-Dičić, R.: *Pomoć i zaštita žrtava u krivičnom postupku*, Pravo žrtava i EU: Izazovi pružanja pomoći žrtvama, Viktimološko društvo Srbije i „Prometej“, Beograd, 2010.
2. Duatbegović, A.; Pivić, N.: *Položaj oštećenog u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine*,
3. *Anali pravnog fakulteta univerziteta u Zenici*, Zenica, 2011.
4. Dedović-Adžajlić, A.: *Priručnik za nastavu na AAB univerzitetu u Prištini, Kosovo, iz Restorativnog pravosuđa*, Sarajevo, 2007

5. Jovanović, S.; Galonja, A.: *Zaštita žrtava trgovine ljudima u krivičnom i prekršajnom postupku*, Beograd, 2011.
6. Katić, M.: *Zaštita žrtava zločina protiv čovečnosti*, Novi Sad, 2015.
7. Lindgren, M.; Nikolić-Ristanović, V.: *Žrtve kriminaliteta – međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*, Organizacija za Evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Misija u Srbiji, Odjeljenje za sprovođenje zakona, Beograd, 2011.
8. Nikolić-Ristanović, V.: *Uticao žrtve na pojavu kriminaliteta*, Beograd, 1984.
9. Ramljak, A. A.; Simović N. M.: *Viktimologija*, Banja Luka, 2006.
10. Šeparović, Z.: *Viktimologija-studije o žrtvama*, 3. izdanje, Zagreb, 1998.
11. Šeparović, Z.: *Viktimologija, studije o žrtvama*, Tiskara, Zagreb, 1985.
12. Škulić, M.; Lukić, D.; Vekarić, B.; Peković, S.; Plazinić, M.; Vučković, B.; Jovanović, M.; Matić, M.: *Uloga i mogućnost javnog tužioca u zaštiti žrtava krivičnog dela*, „Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije“, Beograd, 2009.
13. Spackman, Ph. (eds) : *Helping People Cope with Crime*, Victim Support Handbook, Abingdon, 2005.
14. Vujanić, M. i grupa autora: *Rečnik srpskog jezika*, Matica Srpska, Novi Sad, 2007
15. Žarković, M.: *Osnovni elementi prava žrtve na kompenzaciju*, u: *Pravo žrtve na kompenzaciju*, Misija OEBS u Srbiji, Beograd, 2011.

Списанија:

1. Betričević, A.: *Ekološka krivična dela - zločini bez žrtve?*, Temida, god. 15, br. 1, 2013.
2. Bloomfield, D.; Barnes, T.; Huyse, L.: *Reconciliation After Violent Conflict*, in: *V pomoć svidetelю*, “Kart-Blansh Proektn i Rešenil”, Moskva, 2008.
3. Čopić, S.: *Žrtve kriminaliteta u sistemu državne (krivičnopravne) reakcije*, „Temida“, god. 6, br. 1, (2003), str. 20.
4. Filipčič, K.: *Položaj žrtava krivičnih dela u zakonodavstvu Republike Slovenije*, Temida, br. 1, godina 11, 2008.
5. Meridith, M. V.: *Victim identity and respect for human dignity: a terminological analysis*, *International Review of the Red Cross, War victims*, ed. Pfanner T., Volume 91, Number 874, Geneva, Switzerland, June, 2009.
6. Nikolić-Ristanović, V.: *Prikaz konferencije, Žrtve kriminaliteta u Evropskoj uniji: post-Lisabonska pravna agenda*, „Temida“, god. 15, br. 1, (2012).
7. Nikolić-Ristanović, V.: *Različita shvatanja pojma žrtve i njihove konsekvence na odnos društva prema viktimizaciji*, „Temida“, god. 15, br. 1, 2012.
8. Novaković, M.: *Pojam indirektno žrtve u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava*, Institut za uporedno pravo, Beograd, „Strani pravni život“, 1/2011.
9. Pavišić, B.: *Komentar zakona o kaznenom postupku. 5. izdanje*, Rijeka 2005.

10. Pfanner, T. ed. : *International Criminal Tribunals, Interview with Philippe Kirsch*, President of the International Criminal Court, International Review of the Red Cross, Volume 88, Number 861, Geneva, Switzerland, March 2006.
11. Škulić, M.: *Oštećeni u krivičnom postupku – kako poboljšati njegov položaj*, Temida,, br. 3-4, 2000.
12. Službeni glasnik BiH“, br. 03/03
13. Waller, I.: *Justice, even for victims: quick reading for the elites of the un and member states*, in: Melup, I.: *Victims of Crime and Abuse of Power*, Bangkok, 11th UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, April 2005.

Правни акти:

1. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, („Službene novine Federacije BiH“, br.35/03,37/03,56/03)
2. „Narodne novine Republike Hrvatske“ br. 152/08 i 76/09
3. „Službene novine Federacije BiH“, br.35/03,37/03,56/03
4. „Službene novine Federacije BiH“, broj: 36/99
5. „Službeni glasnik BiH“, br. 36/03
6. „Službeni glasnik BiH“, br. 50/04
7. „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 72/2011,101/2011,121/2012, 32/2013 i 45/2013
8. „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009,121/2012 i 104/2013
9. „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 02/4.3-409/10
10. „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 100/09
11. „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 49/03
12. Čl. 358. KZ RS. 178. KZ BD BiH.

Референци на веб-страници:

1. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1011109&Site=CM> posećeno dana 27.12.2014. godine u 13,53 časova.